

ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. При розгляді проблеми виходу України з затяжної суспільної кризи, що проявляється в усіх сферах життя, демографічний чинник є одним з основних засобів припинення краху і створення умов стабілізації та подальшого розвитку. Масштабні демографічні зрушення останніх років мають принципово критичне значення для економічної безпеки України. Причинами цього є недостатня ефективність виконання державних програм демографічного розвитку, продовження падіння реального рівня життя населення, неефективність реформи медичного сектору, воєнна нестабільність останніх років тощо. Дані чинники постійно ускладнюються і поглиблюють руйнуючий вплив на стан національної та економічної безпеки України зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив демографічних процесів на національну безпеку розглядається у працях Е. Лібанової [6], О. Качана, Я. Турчина [4], О. Малиновської [7], С. Глузман [1]. Дослідження проблем і тенденцій державної політики у сфері демографічної безпеки проводилось у працях І. Рой [10], О. Палія, В. Стешенко. Взаємозв'язок трудового елементу демографічних процесів і економічної безпеки досліджував Ю. Гуменюк [2], О. Іляш. Разом з тим динамічність розвитку проблем демографічної безпеки та появи нових їх ознак в контексті суттєвих змін в реалізації демографічної стратегії держави і радикального впливу військових

чинників, визначає потребу оперативного уточнення та поглиблення досліджень в даному напрямку з урахуванням новітніх викликів.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення розгляду традиційних і виокремлення особливостей впливу новітніх загроз демографічній безпеці України та їх впливу на реалізацію загальної стратегії економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки України, і передбачає захищеність життя сталого відтворення народонаселення. В сучасних умовах поряд з глибинною економічною та структурною кризою в державі чи не найкритичнішою потенційною загрозою національній безпеці є демографічна, яка визначатиме орієнтири розвитку українського суспільства в найближчому майбутньому. Якщо за період незалежності чисельність населення України зменшилась майже на 9 млн. осіб в основному за рахунок переважаючих показників смертності та трудової міграції, то в 2014-2015 роках з'явилися змістовно цілком нові загрози демографічній безпеці України, які в сукупності дозволяють визначити наступні аспекти розгляду проблеми:

- зростаючий рівень смертності;
- спад народжуваності;
- стабільність росту трудової міграції;
- новітні причини і напрямки міграції;
- старіння нації;
- демографічна яма, що очікує Україну найближчим часом внаслідок загибелі великої кількості чоловіків репродуктивного віку в зоні АТО.

Для більш предметного розгляду даних аспектів використаємо дані офіційної статистики (табл. 1).

Таблиця 1

Демографічна ситуація в Україні станом на 1 січня 2015 року¹ [3]

№ з/п	Показник	Рік				
		2010	2011	2012	2013	2014
1	Чисельність наявного населення, тис.осіб	43434,2	43289,4	43204,4	43073,1	42928,9

2	Чисельність постійного населення, тис.осіб	43264,6	43119,8	43034,8	42903,5	42759,3
3	Загальний приріст населення (осіб)	-182987	-144804	-84962	-131313	-144182
4	Природний приріст, населення, осіб	-193898	-156709	-139523	-154874	-166774
5	Коефіцієнт загального приросту населення (на 1000 осіб наявного населення)	-4,2	-3,3	-2,0	-3,1	-3,4
6	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 осіб наявного населення)	10,8	11,0	11,4	11,0	10,8
7	Загальний коефіцієнт смертності (на 1000 осіб наявного населення)	15,3	14,6	14,6	14,6	14,7
8	Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 живонароджених)	9,1	9,0	8,5	8,0	7,7

¹ - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя

Уряди багатьох країн світу зіштовхнулися з проблемою високого рівня смертності з широкого ряду причин. Серед українського населення спостерігається високий ризик смертності у ранньому віці – майже половина дорослого населення, переважно молодь, страждає від одного чи декількох хронічних захворювань. Понад 25 % дорослого населення України віком від 18 до 65 років мають хронічне захворювання або стан, понад 7 % мають декілька (3 чи більше) хронічних захворювань чи станів [1]. Разом з тим, поліпшення стану здоров'я нації не може бути досягнуто лише з застосуванням навіть найпрогресивніших медичних засобів та радикальних перетворень в системі охорони здоров'я. Як показують дослідження [10, С. 109] близько 50% захворювань спричинені недостатньо збалансованим і повноцінним харчуванням, низькою якістю побутового обслуговування, дитячих закладів. Ще близько 20 % втрат здоров'я спричинено станом навколишнього середовища. Найбільш проблемними хворобами людей, що проживають на забруднених територіях є серцево-судинні захворювання, новоутворення, збільшується рівень інвалідизації та смертності.

Спад народжуваності в останній період зумовлений погіршенням фінансової ситуації середньостатистичної української сім'ї та відміною

прогресивної системи матеріальної допомоги сім'ям після народження більше однієї дитини. Разом з тим, дослідження [5, С. 129-132] показують, що в післявоєнний період в європейських країнах (Боснії та Герцеговині, Хорватії, Грузії, Чечні) в останні кілька десятиліть спостерігалася загальна тенденція до спаду народжуваності (з незначними відхиленнями) та збільшення віку жінок, що народжують. Такої динаміки варто очікувати і в Україні після завершення військових дій.

Причини трудової міграції зрозумілі і загальновідомі – намагання забезпечити гідне життя собі і своїй сім'ї. Однак, якщо в попередні роки основним орієнтиром трудової міграції була Російська Федерація, то внаслідок військового конфлікту цей вектор міграції суттєво зменшився, і певною мірою переорієнтувався в республіку Польща.

Поряд з негативними соціальними наслідками трудової міграції, вона є певною «економічною соломинкою» економіки. За висновками дослідників, зробленими на основі економіко-математичного моделювання, без переказів Україна втратила б 7,1% свого економічного потенціалу [7].

За період військового конфлікту з Російською Федерацією, в час призову до лав збройних сил України виникла змістовно нова хвиля міграції – назвемо її «антивійськова міграція». За межі України виїжджають молоді люди призовного віку з метою уникнення необхідності нести службу на території АТО. Якщо в період першої хвилі мобілізації такі випадки були поодиначними, то надалі почали набувати масового характеру.

Демографічне старіння передбачає процес зміни вікової структури населення, що проявляється в зростанні питомої ваги людей похилого віку, та протікає під впливом сукупності факторів: динаміки народжуваності й смертності, міграційного руху, війн. Найбільш часто за початок періоду старості приймають 60-й (65-й) рік життя людей.

Ступінь старіння населення можна оцінити з використанням відповідної шкали (таблиця 2).

Шкала показників ступеня старіння населення [8, с. 142]

Коефіцієнт співвідношення чисельності населення у віці 60 років і більше із чисельністю населення до 60 років, %	Характеристика
менше 8,7	Демографічна молодість
8,7-11,1	Переддень старості
11,1-13,6	Власне старіння
13,6 і більше	Демографічна старість

Для дослідження динаміки старіння нації за період 1970-2014 роки використаємо дані рисунка 1.

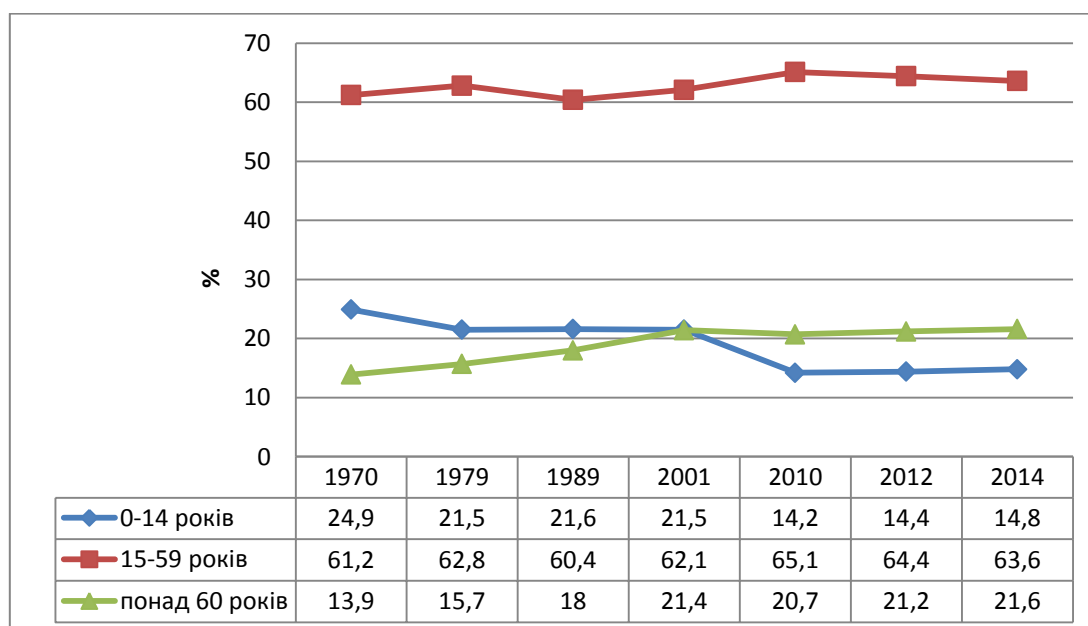

Рис. 1. Частка вікових груп у населенні України, %*

*Сформовано автором на основі інформації з <http://database.ukrcensus.gov.ua>

З рисунку бачимо, що рівень старіння в Україні становить 21,6%, що згідно шкали оцінки ступеня розвитку старіння населення відносить нас до країн, яким притаманна демографічна старість. Причому стійка тенденція до старіння спостерігається останні 5 років.

Однією з найбільших загроз демографічній безпеці є значна демографічна яма найближчого періоду і психологічно нестійка значна частка наступного покоління дітей.

Верховний комісар ООН з прав людини Зейд Раадаль-Хусейн в звітній доповіді вказав дані про більше ніж 6000 загиблих з квітня 2014 по березень

2015 року в зоні АТО [9]. Зважаючи на призовний вік і вимоги до стану здоров'я військовослужбовців, потенційно це чи не найважливіший прошарок здорового генофонду нації. Їхня загибель призведе до суттєвого зменшення народжуваності в найближчій перспективі. Разом з тим, значна частка дітей, що народиться в найближчий період матиме недостатнє фізіологічне і психологічне здоров'я, оскільки загальна психологічна напруженість в Україні відбивається і на жінках дітородного віку, а як результат впливає на деформацію національного генофонду.

Висновки та подальші дослідження. Таким чином, загрози демографічній безпеці держави посилюються і набувають нових ознак, тому розробка дієвих механізмів відтворення здорової нації є як ніколи на часі.

Література

1. Глузман С. Основні причини високого рівня смертності в Україні / С. Глузман // *Новости медицины и фармации.* – 2010. – № 22 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/15170>
2. Гуменюк Ю. П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти: монографія / Ю. П. Гуменюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 619 с.
3. Демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Качан О. Вплив демографічних процесів в Україні на національну безпеку держави / О. Качан, Я. Турчин // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* – 2009. – № 21. – С. 85-91
5. Крімер. Б. О. Вплив на народжуваність воєнних конфліктів останніх десятиліть у країнах Європи / Б. О. Крімер // *Демографія та соціальна економіка.* – 2015. – № 1(23) – С. 126-136
6. Либанова Э. М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э. М. Либанова // *Демографія та соціальна економіка.* – 2014. – № 1 (21) – С. 9-21

7. Малиновська О. Сучасний стан та проблеми трудової міграції з України / О. Малиновська // Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-present-situation-and-problems-of-labor-migration-from-ukraine-continued/>
8. Населення України. Імперативи демографічного старіння. – К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2014. – 288 с.
9. Офіційний сайт організації об'єднаних націй в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1963>
10. Рой І. Державні пріоритети у сфері демографічної безпеки України / І. Рой // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – № 1(16) – С. 104-111

References

1. Hluzman, S. (2010), «Main reasons of high mortality rates in Ukraine», available at: <http://www.mif-ua.com/archive/article/15170>
2. Humenyuk, Y. P. (2013), Mizhnarodnatrudovamihratsiya: metodolohichnyy ta orhanizatsiynyyaspekty [International labor migration: methodological and organizational aspects], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, 619 p.
3. Demographic and social statistics, available at: www.ukrstat.gov.ua
4. Kachan, O. (2009), «The influence of demographic processes in Ukraine on national security», Ukrainian national idea: realities and prospects, no. 21, pp.85-91.
5. Krimer, B. O. (2015), «The influence of armed conflicts of recent decades in European fertility», Demography and social economy, no. 1(23), pp.126-136.
6. Lybanova, E. M. (2014), «Democratic shifts in the context of social development», no. 1(21), pp. 9-21.
7. Malynovs'ka O. (2014), «Current status and problems of labor migration out of Ukraine», available at: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-present-situation-and-problems-of-labor-migration-from-ukraine-continued/>

8. Naseleण्या Ukrayiny. Imperatyvy demohrafichnoho starinnya [The population of Ukraine. The imperative of demographic aging], monograph, ADEF-Ukrayina, Ternopil, Ukraine, 288 p.

9. The official website of the United Nations in Ukraine, available at: <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1963>

10. Roy I. (2013), «Government priorities in the area of demographic security of Ukraine», Public Administration and Local Self-Government.no.1(16), pp.104-111.

Анотація

Колесніков А. П. ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Мета. Дослідження проблем і особливостей розвитку демографічної безпеки України в період радикальних перетворень та окреслення її прогностичних тенденцій в післявоєнний період.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної науки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених і фахівців з демографічного розвитку та економічної безпеки. Для досягнення поставленої мети були використані такі загальнонаукові методи дослідження: індукції та дедукції – для вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників погіршення демографічної ситуації в країні; метод порівняння – для порівняння стану демографічної кризи в європейських країнах у повоєнний період; графічний метод – для наочного представлення результатів дослідження; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати дослідження. Досліджено проблематику та динаміку демографічної безпеки України та її зв'язок з загрозами економічного розвитку. Доповнено аспекти розгляду демографічної безпеки з урахуванням умов новітніх загроз. Окреслено тенденції демографічного розвитку України в післявоєнний період з урахуванням аналогів в інших європейських країнах. Розглянуто проблему демографічного старіння нації.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено критерії демографічної безпеки відносно новітніх умов з виокремленням антивійськової міграції. Набули подальшого розвитку дослідження щодо проблем старіння населення.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження забезпечують більш комплексне висвітлення проблематики демографічної безпеки та сприяють оптимізації формування стратегії демографічного розвитку на офіційному рівні.

Ключові слова. Демографічна криза, населення, міграція, народжуваність, смертність, старіння.

Annotation

AndriyKolesnikov DEMOGRAPHIC CRISIS TRENDS AS TREAT TO ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the research is to investigate problems and features of development of demographic security of Ukraine during the period of radical transformations and to outline its expected trends in the post-war period.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the statement of modern economic science, scientific works of domestic and foreign scholars and experts in the sphere of demographic development and economic security. For achieving the goals were used the following general scientific methods: induction and deduction – for studying the internal and external factors degradation of the demographic situation in the country; method of comparison – for comprising the state of a demographic crisis in European countries in the post-war period; graphics method – for a visual representation of research results; abstract and logical – for theoretical generalizations and drawing conclusions.

Findings. It was studied the issues and dynamics of demographic security of Ukraine and its relation to threats to economic development. The aspects of the review of demographic security of the newest threats conditions are obtain. It was outlined the demographic development trends of Ukraine in the post-war period considering analogues in other European countries. The problem of demographic aging of the nation is examined.

Scientific originality. The criteria of demographic safety due to newest conditions excluding the antimilitary migration are extended. The researches on the aging of population are further developed.

Practical value. Attained results of research provide more integrated background of demographic security and promote the optimization of formation the demographic development strategy at the official level.

Key words. The demographic crisis, population, migration, fertility, mortality, aging.

Аннотация

Колесников А. П. ТЕНДЕНЦИИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО КРИЗИСА КАК УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Исследование проблем и особенностей развития демографической безопасности Украины в период радикальных преобразований и определение ее прогнозных тенденций в послевоенный период.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются положения современной экономической науки, научные труды отечественных и зарубежных ученых и специалистов по проблемам демографического развития и экономической безопасности. Для достижения поставленной цели были использованы такие общенаучные методы исследования: индукции и дедукции – для изучения внутренних и внешних факторов ухудшения демографической ситуации в стране; метод сравнения – для сравнения состояния демографического кризиса в европейских странах в

послевоенный период; графический метод – для представления результатов исследования; абстрактно-логический метод – для теоретического обобщения и формулировки выводов.

Результаты исследования. Исследованы проблематика и динамика демографической безопасности Украины и ее связь с угрозами экономического развития. Дополнены аспекты рассмотрения демографической безопасности с учетом условий новейших угроз. Определены тенденции демографического развития Украины в послевоенный период с учетом аналогов в других европейских странах. Рассмотрена проблема демографического старения нации.

Научная новизна исследования. Обобщены критерии демографической безопасности в отношении новейших условий с выделением антивоенной миграции. Получили дальнейшее развитие исследования по проблемам старения населения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования обеспечивают более комплексное освещение проблематики демографической безопасности и способствуют оптимизации формирования стратегии демографического развития на официальном уровне.

Ключевые слова. Демографический кризис, население, миграция, рождаемость, смертность, старение.